

V. M. Elliott, V. Hartarska, C. Bailey. – Текст : электронный // URL: <http://ageconsearch.umn.edu/bitstream/9990/1/sp07e101.pdf>

27. Krugman, P., «Competitiveness: A Dangerous Obsession», Foreign Affairs, 1994, Vol. 73(2), P. 28-44.

28. Hymer, S., «The International Operations of Nation Firms: A Study of Foreign Direct Investment», Cambridge, MLT Press.1976.

29. Jansen M., Lee E. Trade and Employment. Challenges for Policy Research / M. Jansen, E. Lee. – A joint study of the International Labour Office and the Secretariat of the World Trade Organization. ILO, WTO. 2007. – 104 p

30. Porter, M. E. «The Competitive Advantage of Nations» Free: New York, 1990. URL: http://economie.ens.psl.eu/IMG/pdf/porter_1990_-_the_competitive_advantage_of_nations.pdf

31. Vernon R. «International investment and international trade in the product cycle». Quarterly Journal of Economics 80, 1966. pp. 190-207.

© Литвиненко А.О., Литвиненко О.Д., 2021

3.4. Проблеми офшоризації в міжнародній економічній системі

Офшорні зони або як їх називають в англomовних країнах «податкова гавань», в германомовних – «податкові оазиси» чи в франкомовних – «податковий рай» в перекладі означають «поза берегом».

«Офшорний центр» – це фінансовий центр, який заохочує приплив іноземного капіталу шляхом надання податкових та інших пільг іноземним компаніям, зареєстрованим в країні розміщення центра.

Найпоширенішим є поділ офшорних зон на так звані податкові гавані (тобто класичні) та країни із сприятливим оподаткуванням (низькоподаткові юрисдикції). Розглянемо основні їх плюси та мінуси [1].

Перші включають зазвичай невеликі острівні території, що можуть бути як незалежними державами, так і самоуправними заморськими володіннями інших держав. До першої групи

відносять наступні країни: Багамські острови, Британські Віргінські острови, Сейшельські острови, Беліз, Бермуди, Кайманові острови, Нормандські острови, Монако, Панама, Маршаллові острови, та інші.

За підходом Ю. Козака, їх визначальною рисою є офіційний статус офшорів [2]. Такий статус може бути записаним як в законодавстві самої юрисдикції, так і в класифікації глобальних і регіональних міжнародних організацій.

Офшори першого типу значно відрізняються від держав Європи. Класичні офшори, для яких характерні: дешевизна створення компанії; невисоке оподаткування: відсутність вимог до бухгалтерської та фінансової звітності; обов'язковий збір власника компанії в бюджет держави (приклади - Вануату, Британські Віргінські острови) [3].

Дані території рідко характеризуються високим рівнем економічного розвитку, однак, як і всі офшорні зони, відрізняються політичною стабільністю. Класичні офшорні компанії не мають право вести будь-яку діяльність на території країни, де вони зареєстровані.

Загалом, можна виділити такі спільні риси класичних офшорів:

- невелика кількість населення, особливо в порівнянні з кількістю зареєстрованих в кожній країні компаній. Так, населення Гонконга – найбільшого з офшорів цієї групи – становить з усіх розглянутих малих країн – близько 7,3 млн, а для прикладу населення острова Ніуе – лише 1624 людини;

- незначна територія: найменша острівна держава Науру має площу всього 21 км²;

- розмір ВВП досить невеликий; економіки характеризуються відсутністю значимих виробничих потужностей; сільське господарство, яке традиційно відіграло суттєву роль, вже втратило свою роль;

- високий ступінь залученості в світові фінансові потоки;

- чимала роль туристичного бізнесу в економіці; для багатьох країн саме цей фактор сприяв їх перетворенню на офшори, оскільки розвинений туризм означав розвинену інфраструктуру.

За останні роки роль класичних офшорів на світових ринках зменшилася, особливо після того, як країни ЄС і США

почали боротьбу з неплатниками податків і витоком капіталу. В результаті було підписано ряд угод, які передбачають обмін інформацією між провідними країнами світу. У зв'язку з цим роль офшорів, що входять до складу Великобританії – головного активіста в боротьбі з неплатниками податків – істотно знизилася. Тому зазначені офшори (наприклад, Бермуди, Британські Віргінські острови, Кайманові острови) стали де-факто менш привабливими для нерезидентів [3].

До другої групи – країн із сприятливим оподаткуванням (низькоподаткові юрисдикції) – відноситься низка країн Європи. Серед них: Швейцарія, Ірландія, Мальта, Сінгапур, Кіпр, Гонконг, Нідерланди, Естонія, Велика Британія, Ліхтенштейн та інші.

В таких юрисдикціях міжнародні компанії обкладаються податком на прибуток, проте отримують податкові пільги, а ставка податку невисока, зазвичай це 3–8%. З іншого боку, наявність навіть мінімальної ставки робить неможливим уникнення подачі фінансової звітності у відповідні державні органи [2]. Історично вони першими почали застосовувати механізми офшорів ще на початку ХХ століття, проте до сьогодні їх системи зазнали значної трансформації.

Окрім цього, характерною рисою та перевагою європейських офшорних центрів є можливість для компаній отримати номер VAT (реєстраційний номер облікової картки платника податків) та EORI (Economic Operator Registration and Identification). Це особливо важливо для компаній, що здійснюють імпорт або експорт товарів чи послуг в ЄС.

Респектабельні офшорні юрисдикції – це держави з «нормальним» тобто, доволі високим зазвичай (або навіть високим) оподаткуванням, компанії зобов'язані вести бухгалтерський облік в країні реєстрації, однак щодо податків діє однакова система, як і в низько податкових юрисдикціях, тобто при дотриманні певних умов можуть сплачувати податки в заниженому розмірі. Приклади респектабельних офшорних юрисдикцій можуть бути Великобританія, Данія, Швейцарія, США. Респектабельні низькоподаткові юрисдикції, є внутрішніми територіями деяких країн, наприклад, офшори деяких штатів США, де є зобов'язання сплати фіксованого федерального податку, проте не обкладаються податками доходу,

отримані за межами штату реєстрації компанії (застосовується в таких штатах, як Арканзас, Кентуккі, Делавер та ін.), а також деякі кантони Швейцарії [3, с. 71].

Офшорні зони також можна класифікувати як:

1. Універсальні – представляють пільгові умови оподаткування компаніям, незалежно від виду їх діяльності (Британські Віргінські острови, Бермудські острови, Кайманові острови, Острови Кука).

2. Спеціалізовані – спеціалізуються в окремих областях фінансової діяльності. Прикладами можуть служити Швейцарія (інвестиційна та банківська діяльність), Австрія (банківські послуги для фізичних осіб), Монако (податкове планування для фізичних осіб), Нідерланди (інвестиційна діяльність).

В даний час більшість офшорних центрів відноситься до числа універсальних [4; 5].

Сучасні європейські офшори відіграють провідну роль в світових фінансових потоках. Такі країни, як Нідерланди, Велика Британія, Швейцарія та Ірландія, служать світовими каналами трансферу грошей до офшорних фінансових центрів. Найбільший відсоток припадає на Нідерланди (23%), Велику Британію (14%) та Швейцарію (6%). Кожна з цих юрисдикцій спеціалізується на певному секторі промисловості чи іншої діяльності. Наприклад у Нідерландах переважають холдингові компанії, тоді як Люксембург сприяє адміністративним послугам [6].

На макроекономічному рівні спостерігається позитивний ефект від діяльності офшорної юрисдикції на тій території, де вона розташована, та негативний ефект від діяльності такою юрисдикції для країни-донора.

Позитивним ефектом від діяльності офшорних зон є створення сприятливого інвестиційного клімату та збільшення обсягів інвестування, тобто і позитивних наслідків в економіку країн від капіталовкладень, а саме: розвиток фінансових ринків, створення робочих місць, відсутність необхідності контролю за діяльністю офшорних компаній органами влади цих країн тощо. Серед можливих позитивних наслідків використання офшорних зон регіонами країни є збільшення кількості іноземних інвестицій від офшорних компаній в економіку регіону. Як правило, умовами, що сприяють відтоку капіталу та позиціонування

країни як країни-донора, є неналагоджена модель розвитку економіки на пост трансформаційному етапі, що характеризується не конкурентоспроможністю її на світових ринках, що не призводить до бажаного ефекту, низьким рівнем інноваційного, науково-освітнього та соціального забезпечення економіки тощо.

Негативними сторонами діяльності офшорних зон є відтік капіталу, зростання тіньової економіки, недобросовісна податкова конкуренція (ухилення від сплати податків), зростання безробіття в країнах-донорах, нестабільність економіки у зв'язку з перспективою акумуляції в офшорних зонах великих обсягів капіталу. Кожного дня обсяги офшорних операцій невинно зростають, що свідчить, безумовно, про тенденції розвитку офшорного бізнесу в усьому світі [7].

За експертними оцінками, в сучасному світі лише 35-40 країн є спеціалізованими офшорними юрисдикціями, частка яких в світовому ВВП невелика і трохи перевищує 1%. Однак більше половини міжнародних фінансових операцій проводиться через ці зони (в США близько 40% переказів коштів на користь нерезидентів спрямовується саме в офшори).

За дослідженням Джеймса С. Генрі, понад 20% багатства світу залишається неоподаткованим завдяки офшорам, що має негативний ефект на добробут держав [8]. В інших джерелах оцінки об'ємів грошей в офшорних центрах сягають навіть 60% [2]. Пропускна здатність окремих територій, наприклад, Кайманових островів може сягати 1,7 трлн дол. США, що більше, ніж вартість активів банківських систем деяких країн, що входять до G7 [3]. Використання механізмів офшору докорінно змінює структуру глобальних фінансових потоків та безпосередньо впливає на глобальний рух капіталів.

Конференцією ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) була розроблена матриця офшорного інвестування, відповідно до неї, на офшори припадає близько 8% прямих іноземних інвестицій (ПІІ) країн світу [10].

Якщо розглядати показник міжнародних операцій банків, то частка офшорів і країн, що проводять офшори в міжнародних активах банків становить 37,9%; в міжнародних зобов'язаннях банків – 44,3%; в міжнародних кредитах – 38,0%; в міжнародних депозитах – 44,3%; в міжнародних фінансових активах – 12,6%.

Авторитетна міжнародна організація Oxfam International дає оцінку, що в офшорах ховається близько 18 трлн. дол. 50 компаній відомих світових брендів (серед них – Pfizer, Goldman Sachs, Dow Chemical, Chevron, Wal-Mart, IBM, і Procter і Gamble) мають понад 1,6 тис. філій в офшорних зонах, приховують щорічно 240 млрд дол. податків [11]. Інша незалежна організація Tax Justice Network оцінює обсяг коштів в офшорах в розмірі 21 трлн дол., а з урахуванням активів у вигляді офшорної нерухомості, прихованої через трасти та інші офшорні структури – 32 трлн дол. При цьому глобальні річні втрати податків ця організація оцінює в розмірі 500 млрд дол., що становить 20% сукупних корпоративних податків в світі [12].

Зараз найпопулярнішими офшорами по праву можна назвати Гонконг і Сінгапур. Гонконг і Сінгапур пропонують більш доступну вартість започаткування та ведення бізнесу, включаючи територіальний принцип оподаткування і мають багато привілеїв. На даний найбільша кількість фінансових установ, але і найбільші компанії з США, Австралії та Європи знаходяться в офшорах Гонконгу і Сінгапуру.

Таблиця 1

Характеристика найпопулярніших офшорних центрів

№ з/п	Країна розташування	Характеристика
1.	Великобританія	Звітність є обов'язковою, але податки можна уникнути. Респектабельна юрисдикція. В Україні не вважають офшором. Реєстраційна вартість та вартість 1-го року утримання підприємства – 2860 USD. Щорічне утримання впродовж наступних років – 1900 USD.
2.	Кіпр	Низькоподаткова юрисдикція (лише 10 % від прибутку). Зручна для фінансування та інвестицій. В Україні не вважають офшором. Реєстраційна вартість та вартість 1-го року утримання підприємства – 2180 Euro. Щорічне утримання впродовж наступних років – 1500 Euro.
3.	Сінгапур	Респектабельна юрисдикція середнього цінового сегменту. Зручна для інвестування. В Україні не вважають офшором. Реєстраційна вартість та вартість 1-го року утримання підприємства – 6080 USD. Щорічне утримання впродовж наступних років – 4200 USD.

Закінчення табл.1

4.	Багамські Острови	Прості в обслуговуванні підприємства. Плата у бюджет є фіксованою. Не треба звітності. Зручні для реалізації захисту активів. В Україні визнаються офшором. Реєстраційна вартість та вартість 1-го року утримання підприємства – 3200 USD. Щорічне утримання впродовж наступних років – 2500 USD. Завдяки забезпеченню податковими пільгами й гарантією таємниці вкладів Багами стали світовим фінансовим центром. Страхові компанії на Багамах можуть володіти мінімальними обсягами капіталу і для них майже немає жодних податків, за винятком щорічного державного збору. На Багамських Островах треба ліцензувати тільки страхову й банківську справу.
5.	Сейшельські Острови	Дешеві та прості в обслуговуванні підприємства. Плата в бюджет є фіксованою. Звітність відсутня. Зручні для реалізації захисту активів. В Україні визнаються офшором. Реєстраційна вартість та вартість 1-го року утримання підприємства – 2400 USD. Щорічне утримання впродовж наступних років – 1650 USD.
6.	Британські Віргінські Острови	Респектабельна юрисдикція. Плата в бюджет є фіксованою. Звітність відсутня. Зручні для реалізації захисту активів. В Україні визнаються офшором. Реєстраційна вартість та вартість 1-го року утримання підприємства – 2650 USD. Щорічне утримання впродовж наступних років – 1900 USD.
7.	Дубай	Юрисдикція середнього цінового сегменту. Зручна для інвестування. В Україні не вважають офшором.

Джерело: складено на основі даних [12, с.26-28]

Один із способів відмивання грошей та виведення їх з країни є їх повернення під виглядом іноземних інвестицій, або фіктивних інвестицій «туди-назад». У кожній з країн є своя так звана «тиха гавань», звідки приходить значна частина так званих прямих іноземних інвестицій, що найчастіше перевищують ВВП країн-інвесторів. В Україні – це Кіпр (частка інвестицій в Кіпр сягає 95%, з Кіпру 29), у Китаю – Британські Віргінські острови (2-е місце після Гонконгу), у Індії – Маврикій, а в Бразилії – Нідерланди.

Якщо поглянути на країну походження, виявиться, що в більш корумпованих регіонах компанії частіше створюють бізнесмени з більш корумпованих країн.

Станом на 2020 рік найбільший притік ПІІ був в Китай – 16%, наступними йдуть США – 13% та трійку лідерів закриває Індія – 5%. Основною причиною інвестицій в ці країни є розміщення в них іноземних компаній та корпорацій, які і притягують іноземні інвестиції в дані країни.

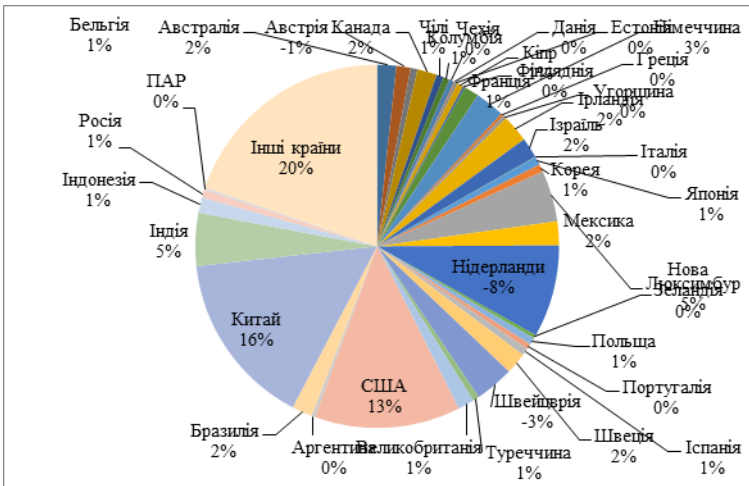

Рис. 1. Структура світових інвестиційних притоків за часткою країн, %

Джерело: складено на основі даних [13]

Варто також проаналізувати структуру країн за відтоками (рис. 2).

Основними країнами інвесторами станом на 2020 були Нідерланди – 13 %, США – частка у світових інвестиція яких склала 10% та Люксембург – 10%. Не дивно, що 23% усіх інвестицій йдуть саме з Нідерландів та Люксембургу, ці дві країни являються відомими офшорними зонами і країнами розміщення світових корпорацій та ІТ-компаній.

У першій половині 2020 року глобальні потоки ПІІ впали на 50% в порівнянні з другою половиною 2019 року до 364 млрд в результаті пандемії і пов'язаних з нею перебоїв в поставках,

скорочення попиту і песимістичних поглядів економічних суб'єктів.

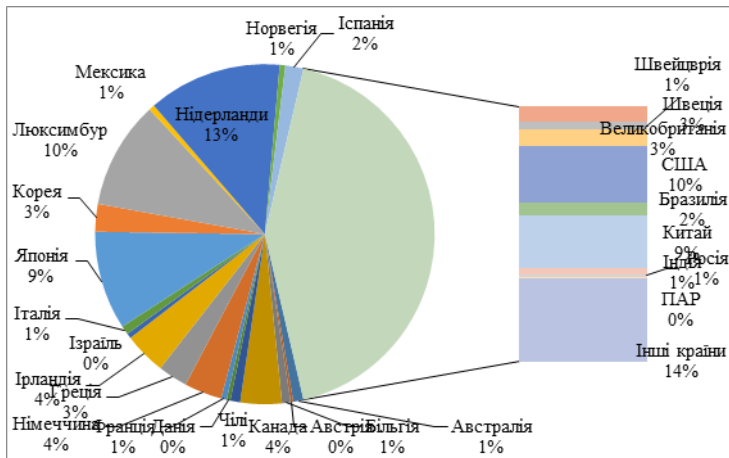

Рис. 2. Структура світових інвестиційних відтоків за часткою країн, %

Джерело: складено на основі даних [13]

Основними учасниками офшорних зон є транснаціональні компанії, капітали яких вільно переміщуються з однієї країни в іншу. Найбільші ТНК в світі мають свої філії в декількох десятках, а деякі навіть більше ніж в сотнях, країн світу. Отже, ТНК – це багатопрофільні компанії. ТНК впливають не тільки на економіку конкретно взятих держав, в яких здійснюють свою діяльність, але і на економіку цілих регіонів світу.

Наступним пропонуємо дослідити вартість капіталу найбільших ТНК компаній США, який знаходиться в офшорах (рис. 3).

З нижче наведеного рисунка ми бачимо, Apple зберігає в офшорах 181,1 млрд. дол. – більше ніж будь-яка інша американська компанія. Якби вона репатріювала ці кошти, виробнику iPhone довелося б заплатити в США 59,2 млрд дол. податків. В основному компанія використовує Ірландію як податковий притулок. Багатогалузева корпорація General Electric приховала через 18 своїх дочірніх компаній 119 млрд дол.,

Microsoft тримає 108,3 млрд дол. у п'яти підконтрольних їй компаніях, фармацевтичний гігант Pfizer розподілив між 151 своєї дочірньої структурою \$ 74 млрд.

Рис. 3. Вартість капіталу топ-5 світових ТНК в офшорних зонах, млрд. дол. США

Джерело: складено на основі даних [14; 15]

30 компаній США, які зареєстровані в офшорах володіють приблизно 1,4 трлн дол. Більш ніж півсотні корпорацій довелося б в сукупності заплатити 184,4 млрд дол. податків, якби вони повернули на батьківщину розміщений в офшорах прибуток. Високі податкові ставки і є основною причиною по якій більшість світових корпорацій реєструють свій бізнес в офшорах.

Для прикладу, компанія Nike також розміщує гроші в офшорах сумою понад 10,7 млрд доларів. Компанія використовує Бермудські острови як податкову гавань. Якби не використовувались пільги з податкової гавані, вона заплатила б 3,6 мільярда доларів податків. Це означає, що Nike платить лише 1,4% податкової ставки іноземним урядам за ці офшорні прибутки, вказуючи на те, що майже всі гроші офіційно знаходяться у дочірніх компаній у податкових гаванях.

Серед 50 найбільших ТНК компаній, які спрямували в офшорах близько 1,6 трлн дол. США, є також IBM, Exxon Mobil, Chevron та Walmart. Ці 50 компаній отримали прибуток понад 4,2 трлн дол. розвинуті країни [14].

З такої точки зору, офшорні фінансові центри мають загалом позитивний вплив на глобальний рух капіталів – якщо розглядати його окремо від інших ефектів офшорів на економіку

світу та окремо взятих країн. Офшоризація сприяє активізації транскордонних фінансових потоків і прискоренню обороту фінансових активів у міжнародному масштабі. Вона також відіграє свою роль у забезпеченні розвитку європейського фінансового ринку, у створенні умов для диверсифікації інвестицій, розширенні доступу до кредитів і кращої локації капіталу. Завдяки їй відбувається зниження загального податкового тягаря і стимулюється економічна активність [16].

З іншого боку, офшори створюють елементи нестабільності у світовій економіці та фінансах у зв'язку з можливістю накопичення в офшорних зонах великих обсягів капіталів, насамперед спекулятивних [17]. Згідно з методологією Організації економічного співробітництва та розвитку, деякі з функцій офшорів становлять небезпеку для світової податкової системи в загальному і для конкретних держав зокрема, являючи собою один із проявів недобросовісної податкової конкуренції між розвиненими країнами і тими, що розвиваються.

В Україні з початку 1990 року активно виникали фірми, що надавали консультації та інші послуги з реєстрації компаній в податковій оазисі. Протягом останніх 30 років принцип введення компанії в офшорних зонах не змінився, а також ціна даних послуг є відносно невеликою. Тому навіть середній бізнес має можливість зберігати кошти в офшорах і завдяки цьому економити значно більші суми шляхом часткової сплати податків на території України.

Через незворотні процеси на території України після розпаду СРСР, а саме роздержавлення та приватизацією, почався період становлення сучасної “економічного середовища” для України й створення схем для відпливу сформованих капіталів в Україні за кордон. Починаючи із 2007 року відстежуються великі капіталовкладення, які здійснюють вітчизняні компанії на Кіпрі, що активно зростають починаючи з 2007-2008 років, це складає більше ніж 85% обсягу вкладень з України. З 2007 року виведені на Кіпр кошти не повною мірою, але частково повертаються в Україну: це є перерозподіл офшорних потоків серед різних юрисдикцій, що були виведеними не у вигляді інвестицій, а у формі експорту товарів за заниженим рівнем цін й імпорту фіктивних послуг, а саме дивіденди, роялті та інше.

За даними Державної фіскальної служби України, через посередників працювало більше ніж половина товарів, що були відправлені на експорт з України, більше ніж 10% через податкові гавані, створюючи значні діри в бюджеті, через низький рівень доходів до державного бюджету, тобто фактично не створюється додана вартість українськими підприємствами, що дуже пагубно впливає як на ВВП так і на економіку в цілому. Від 2014 року триває інтенсивний процес переорієнтації вітчизняного експорту й імпорту від традиційних офшорних держав. Після Революції Гідності з прийняттям та підписанням нової щодо мінімізації податків конвенції, українські компанії продовжують знаходити більш безпечні й вигідні податкові гавані [18].

Джерела іноземних інвестицій мають тенденцію до диверсифікації.

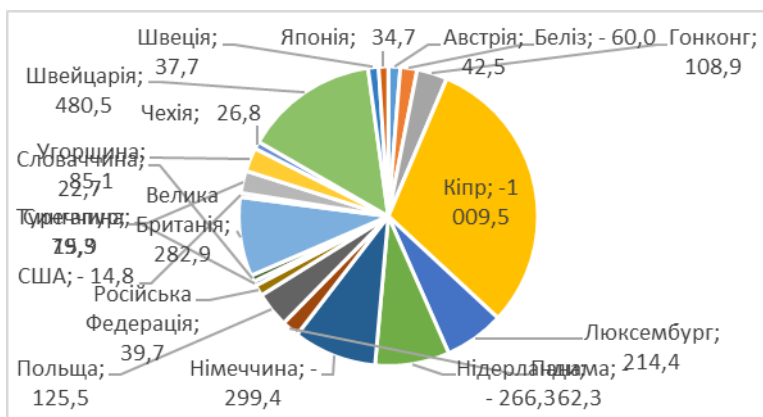

Рис. 4. Структура прямих іноземних інвестицій в Україну в 2020 році, млн. дол. США

Джерело: складено за даними Національного банку України [19]

Згідно аналізу структури ПІІ, ми бачимо, що станом на 2020 основним інвестором України є Кіпр, що свідчить про прямий зв'язок відмивання коштів українськими бізнесами і політиками в офшорній зоні Кіпру.

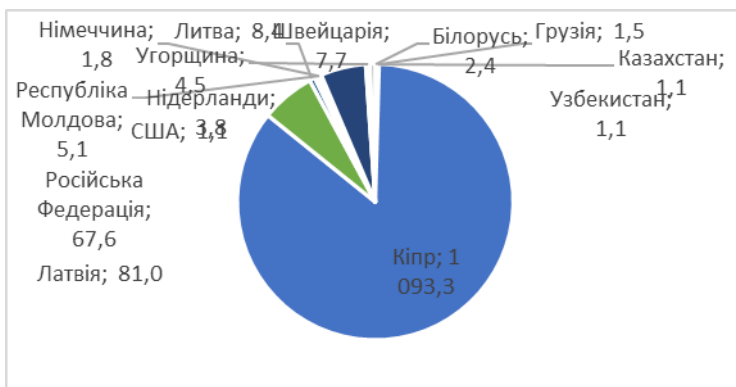

Рис. 5. Прямі іноземні інвестиції з України, 2020 рік, млн.дол.США

Джерело: складено за даньми Національного банку України [19]

Згідно аналізу відтоку інвестицій з України ми бачимо, що станом на 2020 частка інвестицій в Кіпр є найбільшою.

Серед українських компаній найбільш популярні також такі офшорні юрисдикції: Кіпр, Нідерланди, Багами, Барбадос, Ліхтенштейн, Мальта, Бермуди, Велика Британія [20].

На жаль, впродовж останніх років у державах, зокрема й в Україні, відтік капіталу в офшорні юрисдикції приймає дедалі більші масштаби, у зв'язку із чим загострюються негативні аспекти застосування податкових гаваней. Здійснюючи аналіз існуючого стану, варто відзначити, що вітчизняні підприємці знаходяться серед лідерів за наявністю утворених офшорних компаній, а довготривала криза в економіці тільки спричиняє загострення проблеми щодо оптимізації податків та бізнесу і робить офшорні зони дедалі популярнішими. Ймовірними передумовами цього становища, де офшорні юрисдикції є розповсюдженими серед підприємців і окремих осіб в Україні, можна вважати нагромадження великих капіталів, які вимагають легалізації; низький рівень розвитку фінансового ринку; неефективність політики оподаткування; небезпечні декларування доходів високого рівня; корупція. Окрім цього, іншими мотивами застосування національними підприємствами всіх переваг офшорних зон є: нульова чи низька податкова ставка; відносна легкість у здійсненні реєстрації підприємства;

відсутність у офшорних зонах зобов'язання щодо надання звітності; рух капіталу й нерозголошення інформації про власників; добровільна присутність засновників компанії [21, с.53-54].

Відома в Україні кондитерська компанія «Конті» зареєстрована в грудні 2014 року на Британських Віргінських островах. Компанія Roshen в 2017 році перевела на рахунки голландської Roshen Europe у вигляді дивідендів як мінімум 12 мільйонів доларів. Ми дослідили, що в структуру корпорації «Рошен» входять голландська Roshen Europe, кіпрська Confectionary Investments і люксембурзька Roshen Group.

Ефективна деофшоризація не може бути такою тільки за рахунок законодавчих заборон. Спочатку необхідні реформи в сфері економіки і органах державної влади, а також у судовій системі.

На міжнародній арені боротьба з офшорами відбувається в рамках ширших заходів, що стосуються протидії злочинності, легалізації коштів, здобутих незаконним шляхом та ухилянню від податків. Основними спеціалізованими міжнародними структурами, які займаються дослідженням, регулюванням та протидією офшорним центрам є група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (Financial action task force on money laundering, FATF) та Організація економічного співробітництва та розвитку.

Важливе значення в останні роки набуває діяльність ФАТФ. Рекомендації ФАТФ спрямовані на реалізацію наступних заходів: розвиток і вдосконалення національної правової системи; зростання значення кредитних і фінансових в процесах боротьби з відмиванням грошей; активізація міжнародного співробітництва країн у сфері запобігання відмивання» капіталів [22]. Крім цього, відповідно до критеріїв ризику ФАТФ були розроблені списки держав («темно-сірий » і « чорний ») [23], що відхиляються від застосування контрзаходів з метою захисту від ризику відмивання грошей світової фінансової системи в цілому. Що стосується конкретних рекомендацій ФАТФ, то вони спрямовані на посилення ідентифікації власника офшорної компанії (наприклад, заборонена емісія акцій пред'явника; передбачено обов'язково розкриття інформації про власників компанії). Також закордонні банки мають право заарештовувати кошти на

рахунках офшорної компанії, якщо буде найменша підозра в здійсненні незаконної діяльності.

З 2000 року ОЕСР почала формувати списки “податкових гаваней” згідно із затвердженими нею критеріями. Держави, що потрапляють до таких списків закликають привести своє внутрішнє законодавство у відповідність із затвердженими міжнародними податковими стандартами. Для цього застосовується як дипломатичний та міжнародно-політичний тиск, так і економічні санкції. Значна частина офшорів погоджуються на такі заходи, перш за все – європейські та найбільш розвинені світові центри [24].

В 2000 р ОЕСР заснувала Глобальний форум по прозорості і обміну податковою і юридичною інформацією [63]. На даний момент – це головна координуюча платформа в цій області, яка об'єднує 150 держав. В рамках Форуму країни ранжуються за рівнем відкритості і податкової підзвітності, отримуючи «зелені», «жовті» та «червоні» картки.

У 2010 р Податковий комітет ОЕСР і Комітет з розвитку ініціювали створення неформальної групи Task Force on Tax and Development (TFTD), головне завдання якої – сприяти більш активній участі країн, що розвиваються у всебічному обмін податковою інформацією. В 2013 р ОЕСР представила одну з найважливіших ініціатив за всю історію глобального економічного регулювання – План дій щодо протидії розмивання бази оподаткування та виведення прибутку з-під оподаткування (BEPS) [25]. Запуск ініціативи і її перші успіхи дозволили керівництву ОЕСР заявити про «настання ери безпрецедентного міжнародного співробітництва з податкових питань».

З 2016 року ОЕСР реалізувала ще одну важливу податкову ініціативу на глобальному рівні. Спільно з ООН, МВФ і Світовим банком була запущена Платформа співробітництва з податкових питань. Платформа покликана проводити регулярні дискусії серед чотирьох міжнародних організацій з метою податкової підтримки країн, що розвиваються.

Друга точка докладання зусиль міжнародних організацій (ОЕСР, FATF) і розвинених країн – це самі фінансові інститути, перш за все банки і фінансові компанії. Міжнародне співтовариство невдоволене сформованою системою протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Тому банки

змушені крок за кроком посилювати внутрішні правила перевірки клієнтів і ставати все більш підозрілими, особливо по відношенню до іноземним клієнтам. Що буває з тими, хто не враховує нові правила гри, показали історії з відкликанням в 2018 році ліцензій у латвійського ABLV і естонського Versobank через недотримання вимог щодо протидії легалізації грошових коштів, здобутих злочинним шляхом [26].

Аналізуючи міжнародний досвід, слід зазначити, що процеси деофшоризації мають досить тривалу історію. В даному значенні показовим є приклад США. В цій країні виділяється концепція контрольованих іноземних компаній (CFC – Controlled Foreign Companies). Зокрема, найбільший успіх в застосуванні законодавства про іноземні компанії в США, де з 1962 р для цих цілей є спеціальний підрозділ в Податковому кодексі [27].

Закон FATCA став яскравим прикладом реалізованої державою політики. Даний закон вимагає від усіх фінансових організацій світу надання більш докладної інформації про своїх клієнтів в податкові органи США [28]. США також широко просунулися в справі деофшоризації, прийнявши в 2010 році «Закон про податкову дисципліну щодо закордонних рахунків» (FATCA).

Пік протидії міжнародного співтовариства з офшорами припав на 2013 рік: було створено «Велику п'ятірку» країн у складі Німеччини, Іспанії, Італії, США та Франції (G5), які взяли зобов'язання щодо обміну податковою інформацією на базі стандарту США (він базується на законі FATCA) (пізніше ще 9 країн приєдналися до цієї групи). Він зобов'язав усіх американців декларувати інвестиції та доходи незалежно від країни їх походження, а також змусив усі американські компанії документально доводити непричетність до офшорів, надавати детальну інформацію про рух коштів платників податків США в Службу внутрішніх доходів США [29]. Цей же закон запровадив санкції проти іноземних держав і фінансових інститутів, що перешкоджають збору податків у американську скарбницю. Американське антиофшорне законодавство постійно змінюється та вдосконалюється. Сьогодні в США у разі виявлення незаконного офшорного рахунку його власник повинен заплатити штраф, який може становити до 150% від суми рахунку.

Періодично оголошуються амністії для повернення офшорних коштів, що забезпечує додатковий прибуток в казну [30].

Країни ЄС здійснюють контроль за діяльністю офшорних зон також та намагаються це робити на рівні з США. Так, в якості інструментів контролю створюються «чорні списки» юрисдикцій: станом на кінець 2019 року входить: в «чорний список» – 17 юрисдикцій, включаючи, наприклад, ОАЕ і Південну Корею; в «сірій список» – 47 юрисдикцій. На наднаціональному рівні ЄС базовим документом, який регламентує боротьбу з офшорами, є спеціально прийняте ще в 2004 р комюніке, яке передбачає: активізацію обміну інформацією між країнами-членами щодо оподаткування підприємств; взаємне проведення країнами-членами узгодженої політики щодо офшорних зон.

Серед країн ЄС найбільш активно протидіють офшорним зонам та низькоподатковим юрисдикціям Франція і Великобританія. В ЄС в деофшоризації ключову роль відіграло «Повідомлення щодо протидії та боротьби з фінансовими та корпоративними зловживаннями», прийняте в 2004 році, що передбачає активізацію інформаційного обміну між державами про оподаткування підприємств [31].

Спеціалізованою регіональною структурою, що займається проблемою офшорів, є Eurofisc – загальноєвропейська система боротьби з ухиленням від сплати податків, що представляє собою систему попередження з шахрайства в сфері сплати ПДВ .

Прагнучи захиститися від можливого порушення антивідмивного законодавства, банки запитують максимально повну інформацію про походження стану клієнта. Якщо той не зможе надати запитані відомості, найкращим результатом буде відмова банку від подальшої співпраці, а гіршим – заморожування рахунку й повідомлення компетентних органів про вчинення підозрілих операцій.

В окремих випадках труднощі з підтвердженням походження капіталу можуть призвести до конфіскації майна. Для прикладу, ще в 2017 році у Великобританії набув чинності закон про кримінальні фінанси UK Criminal Finances Act 2017, що дозволяє вимагати від політично значимих осіб або членів їх сімей пояснення походження майна [32]. Причому тягар доведення лежить на власнику. Майно, щодо якого власник не

зможе довести законність придбання, може бути визнано одержаним злочинним шляхом та конфісковано.

Сьогодні активно ведеться ще більш активна боротьба, порівнюючи з минулим століттям) з офшорними зонами не тільки через тінізацією економік держав, але через те, що каталізатором подальшого вдосконалення стратегії проти агресивного податкового планування стала світова фінансово-економічна криза 2008-2009 років, в умовах якого держави зіткнулися зі зниженням податкових надходжень. Значну роль зіграв і соціально-політичний фактор.

Разом з тим, з 2014 року спостерігається ослаблення тиску розвинених країн (в першу чергу, США) на офшорний бізнес. Зокрема, в США це зумовлено зміною пріоритетів у зовнішньоекономічній політиці США, яка, по причині економічного зростання в країні і зміцнення долара, зробила питання репатріації капіталів з офшорів другорядним.

Наступним виділимо основні напрями деофшоризація національної економіки під час економічної кризи та проаналізуємо їх конкретні заходи :

1. Поліпшення економічної ситуації та інвестиційної привабливості країни

2. Регулювання валютного, податкового, митного та інвестиційного контролю (встановлення обмеженого терміну валютних експортно-імпорتنих операцій; створення дієвого механізму оперативного надання банкам інформації про валютні порушення і порушень з ліцензуванням, передбачаючи жорсткі заходи за відмову надавати інформацію; ускладнення процедури реєстрації комерційних банків в офшорних юрисдикціях; зобов'язати банки складати електронну звітність за операціями, негайно припиняти підозрілі зовнішньоекономічні операції)

3. Проведення амністії для капіталу в офшорних компаніях (цей захід спрацює тільки в разі підвищення довіри до податкової системи країни. Амністування капіталу було вироблено, наприклад, в Італії та Бельгії, але особливістю українських компаній є те, що всі кошти зберігаються не на особистих рахунках в офшорах, а на корпоративних, що проблематично довести без довгої процедури заведення кримінальної справи)

4. Розробка процедур повернення в країну резидента нелегально вивезених грошей (така практика проводиться в США, Великобританії, Швейцарії. Тобто при встановленні факту роботи за злочинними схемами за участю офшорних компаній суми з рахунків компанії повертаються в країну.)

5. Удосконалення системи міжурядового співробітництва правоохоронних органів у питаннях офшорів (на даний момент в багатьох країн є угоди про співпрацю з Генеральною прокуратурою Домініканської республіки, Шрі-Ланкою, Люксембургом; на підході аналогічні договори з Мальдівськими островами, Панамою, Новою Зеландією)

6. Підвищення відповідальності фірм по реєстрації або купівлі офшорних компаній

7. Донарахування податків у разі встановлення факту існування офшорної компанії

8. Удосконалення технологічних міжвідомчих бази інформаційного забезпечення та контролю над міграцією капіталу в країни-офшори [33; 34]

Боротьба з використанням офшорних центрів в Україні в цілому зводиться до публікації переліків офшорів, співпраця з якими не рекомендується для українського бізнесу. Проте фактично такі переліки так і не стали частиною всеохопної ефективної політики, і навіть коригувались відповідно до інтересів тих чи інших владних кіл. Новий виток антифшорних заходів розпочався в 2016 році із хвилею законотворчих проєктів. Були прийняті закони №4380 и №4381, які фактично дискримінують офшори та вводять мито на інвестиції в «податкові гавані». Проте експерти зазначають, що дані закони потребують низки поправок, адже можуть принести й негативні наслідки для українського бізнесу. Закони не розкривають всебічно поняття «офшор», що призведе до того, що український бізнес буде виводити капітал на ті території, які українським законодавством не вважаються офшорними зонами [35].

Також варто наголосити на тому, що протягом періоду незалежності Україна приєдналась до основних міжнародних інституцій (ФАТФ, ОЕСР, Світовий банк, МВФ, Міжнародне бюро податкової документації (IBFD), Міжнародна податкова асоціація (IFA) тощо) й регіональних організацій (перш за все, у межах ЄС), які є дотичними до глобальної політики

деофшоризації. Загалом Україна реалізувала частину рекомендацій та ініціатив в цьому руслі (договір FATCA, Конвенція MLI, правила CFC стосовно діяльності контрольованих іноземних підприємств. План BEPS), підписала 77 договорів з іншими державами щодо ухиляння від подвійного оподаткування доходів і майна і теж розпочала осучаснення системи обміну податковими даними зі застосуванням уніфікованих стандартів. Тож система інституціонального забезпечення деофшоризації в Україні дедалі більше стає інтегрованою в глобальну інституціональну систему та реалізує найкращу практику регулювання, однак імplementовані трансформації не в усіх випадках відповідають українським реаліям і принципам фіскального суверенітету країни [36, с.329].

Загалом світова практика свідчить про те, що ефективність антиофшорних заходів напряду залежить від ефективності правової системи в цілому, а ще більше – від правової свідомості, фінансової дисципліни та соціальної відповідальності населення та бізнесу в країні. Нестача усіх цих факторів робить боротьбу з офшорами складним і тривалим процесом, що навряд чи завершиться скоро. Проте процес трансформації світової системи офшорних фінансових центрів під тиском міжнародної спільноти уже розпочато, і він може стати одним з трендів розвитку сучасної глобальної економіки.

Список джерел

1. Tytko, A., Sukhan, I., & Koshchynevs, M. (2018). OFFSHORE TERRITORIES: POSITIVE AND NEGATIVE IMPACTS ON THE GLOBAL ECONOMY. *Baltic Journal of Economic Studies*, 4(5), 352-356. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-5-352-356>.

2. Лещенко Р. М. Офшорні юрисдикції: історія виникнення, поняття та класифікація. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 1. С. 148-154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2014_1_35.

3. Мироя экономика и международные экономические отношения: Учебник для бакалавров, 1-е изд. / под ред. Р.К. Щенина, В.В. Полякова. М.: Юрайт, 2013. 446 с.

4. Ширяев, Р. В. Офшорные центры как один из видов свободных экономических зон. *Бізнес у законі: Економіко-юридичний журнал*. 2013. №1. С.284–287. URL:

<https://cyberleninka.ru/article/n/15-9-offshornye-tsentry-kak-odin-iz-vidov-svobodnyh-ekonomicheskikh-zon/viewer>.

5. Баронов. В. І. Вільні економічні і офшорні зони: навч. посібник. М.: Магістр: ІНФРА-М. 2013. С. 560-561. URL: <https://www.labyrinth.ru/books/681000/>.

6. Максименко А. В. Офшорні механізми в європейському оподаткуванні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. № 14(2). С.24-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_14%282%29_7.

7. Білик Р. С. Шляхи реалізації інвестиційної стратегії України в умовах глобальної фінансової нестабільності. *Фінанси. Економічна безпека*. 2014. №5-6. URL: [http://zt.knteu.kiev.ua/files/2014/5-6\(76-77\)/uazt_2014_5-6_22.pdf](http://zt.knteu.kiev.ua/files/2014/5-6(76-77)/uazt_2014_5-6_22.pdf).

8. Henry J. S. The Price of Offshore Revisited. Tax Justice Network. 2014. URL: https://www.taxjustice.net/wp-content/uploads/2014/04/Price_of_Offshore_Revisited_120722.pdf.

9. Луцишин З. Офшорні фінансові центри у глобальному русі капіталів. *Міжнародна економічна політика*. 2017. №2 (27). С.62-94. URL: http://iepjournal.com/journals/27/2018_3_Lutsyshyn_Mekhtiev.pdf. ISSN 1811-9824.

10. World Investment Report (WIR) 2019: Reforming International Investment Governance. – N.Y. & Geneva: UNCTAD, 2019. – 218 p.

11. Base erosion and profit shifting. 2020. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/about/>.

12. Карлін М. І. Фінансові офшори [Текст] : навч. посіб. для студ. ВНЗ III–IV рівнів акредитації / М. І. Карлін, О. В. Борисюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 240 с

13. Foreign Direct Investment Statistics: Data, Analysis and Forecasts. 2020. URL: <https://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/statistics.htm> (дата звернення: 07.05.2021).

14. US PIRG. 2019. URL: <https://uspigedfund.org/> (дата звернення: 22.05.2021).

15. Citizens for Tax Justice. 2019. URL: <https://ctj.org/> (дата звернення: 22.05.2021).

16. Mourão P. R. Tax havens or tax hells? A discussion of the historical roots and present consequences of tax havens. URL: https://www.academia.edu/19633111/Tax_havens_or_tax_hells_A_discu

17. Д'яконова І. І. Діяльність офшорних зон у міжнародних фінансових відносинах: значення та регулювання. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України*. 2014. №38. С.14-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pprsbu_2014_38_4.

18. Кравчук О. Україна офшорна. Історія формування вітчизняної моделі економіки. *Спільне: журнал соціальної критики*. 2015. URL: <https://commons.com.ua/ru/ukrayina-ofshorna-istoriya-formuvannya-vitchiznyanoi-modeli-ekonomiki/>.

19. Прямі іноземні інвестиції в Україну. 2020. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external/data-sector-external#5>

20. Итоги-2020. Крупнейшие инвестиции в украинские стартапы и компании. 2020. URL: <https://ain.ua/2020/12/28/itogi-2020-krupnejshie-investicii-v-ukrainskie-startapy-i-kompanii/> (дата звернення: 08.05.2021).

21. Сардак С. Е., Ситнік А. І. Вплив офшорних зон на економіку держави (на прикладі України). *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*. 2018. №25. С.52–57.

22. High-risk and non-cooperative jurisdictions // FATF Public Statement, 21 June 2013. URL: <http://www.fatf-gafi.org/documents/documents/public-statement-june-2013.html> (дата звернення: 03.04.2021).

23. Financial Action Task Force - Annual Report 2019-2020, FATF/OECD, Paris, 2020. URL: www.fatf-gafi.org/publications/fatfgeneral/documents/annual-report-2019-2020.html (дата звернення: 03.04.2021).

24. The FATF Recommendations – International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation, February 2012. Paris : FATF/OECD, 2013. P.11–30.

25. Platform for Collaboration on Tax. URL: <https://www.oecd.org/ctp/platform-for-collaboration-on-tax.htm>

26. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council of 20 May 2015. URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32015L0849>.

27. Agreement Between the Government of the USA and the Government of the UK of Great Britain and Northern Ireland to Improve International Tax Compliance and to implement FATCA. – US Department of the Treasury. 2012. URL: <https://www.treasury.gov/resource-center/tax->

policy/treaties/Documents/FATCA-Agreement-UK-9-12-2012.pdf .

28. Foreign Account Tax Compliance Act (FATCA Treasury Regulations §1.1471. – 1st edition. – PwC: January 17. 2013. 277 p.

29. Мудрак Н. О. Національні механізми боротьби з ухиленням від оподаткування через офшорні юрисдикції в країнах ОЕСР. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. №25(2). С.5-11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_20.

30. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Preventing and Combating Corporate and Financial Malpractice. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52004DC0611> .

31. Criminal Finances Act. 2017. URL: <https://www.gov.uk/government/collections/criminal-finances-act-2017> .

32. GFI-IFF-Update-Report-2019-Executive-Summary. 2019. URL: <https://www.gfintegritы.org/wp-content/uploads/2019/01/GFI-IFF-Update-Report-2019-Executive-Summary.pdf> .

33. International Standards on Combating Money Laundering and the Financing of Terrorism & Proliferation - the FATF Recommendations. URL: www.fatfgafi.org/recommendations (дата звернення: 07.04.2021).

34. Протидія мінімізації сплати податків: світовий досвід та практика України: збірник матеріалів II науково-практичного круглого столу (м. Ірпінь, 16–17 травня 2019 р.). Ірпінь: НДІ фіскальної політики, 2019. 187 с.

35. Макаренко М. І. Вплив системи оподаткування офшорних зон на міжнародний рух капіталу. *Ефективна економіка*. 2016. №8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5106>.

36. Карлін М. І. Інвестиційні офшори [Текст] : навч. посіб. / М. І. Карлін, О. А. Івашко. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 292 с.

© Слав'юк Н.Р., Загоруйко В.С., 2021